

Література

1. Іваничук Р. Журавлиний крик. Львів: Каменяр, 1989. 375 с.
2. Жулинський М. Наближення. Київ: Дніпро, 1986. 278 с.
3. Слабошпицький М. «Мисль не повинна вмерти». *Українська мова і література в школі*. 1989. №5. С. 8–17.
4. Хороб М. Філософія кохання у новелістиці Романа Іваничука. *Хороб М. Грані художнього буття: нариси з української літератури ХХ століття: (дослідження, статті, критичні етюди)*. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. 428 с.

Кириченко В.І.

магістрантка

Мелітопольський державний педагогічний університет

імені Богдана Хмельницького

ТЕНДЕНЦІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ЕПІСТОЛЯРНОЇ ТРАДИЦІЇ

Анотація. У статті представлено тенденції розвитку української епістолярної традиції, починаючи із зародження слова (давня українська література). Наголошується на тому, що серед жанрів епістолярію слід виокремити щоденники, листи, автобіографії, спогади. Головну увагу зосереджено на тому, що епістолярний стиль розвивався не стільки як жанр літератури, а як вид ораторського мистецтва. У науковому дослідженні зроблено спробу довести, що на розвиток давньої української епістолярної традиції великий вплив мала візантійська епістолографія.

Ключові слова: епістолярій, епістолографія, автобіографія, спогад, щоденник, лист.

Відомо, що у сучасному літературознавстві вивчення епістолярної спадщини митців пов'язане із тенденцією поширення філологічного аналізу на жанри нефікційної літератури. До таких жанрів слід віднести щоденники, листи, автобіографії, спогади. Однак труднощі рецепції письменницького епістолярію відтворені необхідністю залучення широкого контексту, окрема це стосується щоденників, белетристики, біографічних джерел, спогадів, листів-відповідей.

Специфічною ознакою документальної літератури є її здатність миттєво, а тому й особливо чутливо і чуттєво реагувати на факти дійсності. Така миттєва, часом не прикрашена стилістичними фігурами, вербалізована емоція підтримує постійний читацький інтерес до жанрів документалістики,

дозволяючи їм успішно конкурувати із творами оригінальної літератури. Письменницькій кореспонденції в системі мемуарних жанрів належить, без сумніву, пріоритетне місце [4].

Гене́за листа як окремого літературного жанру сягає античності, зокрема в таких його зразках, як листи Епікура, Цицерона, Катона, Сенеки та інших античних філософів, риторів і поетів. Законодавцем епістолярного стилю вважають Гораціуса. Його життєва філософія, відображена в листах, базувалася не на абстрактних поняттях, а на переживаннях окремих людей з їхніми помилками, слабкостями й особливостями.

Взірцем для книги «Епістолярний стиль» стали, ймовірно, листи античного філософа Епікура. У цей же час з'явилося перше теоретичне осмислення жанру в трактаті невідомого автора «Про стиль», який до головних ознак епістолярного стилю відніс вишуканість і стислість, тобто естетична складова епістоли була визначальною вже в античну добу.

Однак епістолярний стиль розвивався не стільки як жанр літератури, а як вид ораторського мистецтва, тому саме давні ритори та софісти, які навчали мистецтву написання листа, здійснили перші спроби канонізації жанру через запровадження правил листування, чіткої й усталеної 5-компонентної структури (привітання, домагання прихильності, розповідь, прохання, закінчення-прощання). Антична епістолографія мала значний вплив на зародження й розвиток української епістолярної традиції, початки якої літературознавці вбачають в давній літературі Київської Русі – в князівських грамотах, панегіриках [2].

Давньоруська література представлена в основному посланнями, написаними під впливом античної близькосхідної і візантійської традицій, які однак не втратили власної національної своєрідності. Епістолярна традиція XI – XIII століть складається із двох пластів: приватні побутові листи та офіційно-ділові документи, писані в основному у формі послань. Варто відзначити, що в епістолярній спадщині Давньої Русі було три терміни на позначення епістолярного жанру – лист, грамота і постання (епістола). Дослідник епістолярної спадщини киеворуського періоду Н. Понирко основною межею між літературним і приватним листом визначає «факт включення окремо взятого послання до книжної традиції» [6, с. 3].

Ще одним важливим аспектом вивчення епістолярної традиції Київської Русі став їх розгляд як пам'яток руського канонічного права, а найновішими дослідженнями слов'янської епістолографії став аналіз на джерельній основі листів етапів розвитку філософської думки того періоду [9, с. 125]. На розвиток давньої української епістолярної традиції великий вплив мала візантійська епістолографія, яка в свою чергу була сформована

внаслідок взаємодії античної та близькосхідної традицій. В. Сметанін до основних здобутків візантійської епістолографії відніс твори Деметрія Фалерського, листи Цицерона до Сенеки, листи Йоанна Златоустого та Василя Великого [7, с. 212].

Г. Сковорода у своєму епістолярію формулює основну інтенційність листа як жанру, виділяючи головною не інформаційну раціональну складову, а чуттєву, ірраціональну: «Я пишу про це тільки для того, щоб ти знав, що я відчуваю» [3, с. 592]. Тематика цих епістолярних діалогів однаково важлива для обидвох співрозмовників. Головними мікротемами філософських рефлексій Г. Сковорода навколо осмислення сутності людської дружби є такі: божественне походження дружби; дружба виконує в житті людини функцію очищення; дружба може бути запорукою щастя; між товаришуванням і ворогуванням прослідковується діалектичний зв'язок.

За дослідженням Ю. Барабаша «Дух животворить», «на схилку літ, сам обтяжений «хворобами старості», Сковорода знаходить у собі невитрачений ресурс душевних сил, щоб у тяжку хвилину підтримати свого друга, котрий переживав драму розчарування, побачивши, «що не на камені був заснований храм його життєвого щастя» [1, с. 263].

На окрему увагу заслуговують епістолярні звертання і формули епістолярних прощань у листах Сковорода, які, з точки зору сучасності, більше пасують епістолярному спілкуванню між протилежними статями, але, як бачимо, в бароковій традиції листування такі інтимні формули були нормою в епістолах між найближчими друзями, що ще раз підтверджує тезу про дружбу як одну із форм любові.

Наприкінці ХІХ – в першій половині ХХ століть українську епістолярну традицію продовжили любовні листи В. Стефаніка, О. Маковея, О. Кобилянської, Лесі Українки, І. Франка, М. Коцюбинського, В. Винниченка, Олени Теліги, П. Тичини, О. Довженка. Особливості жанру автобіографічного письма та листування можна знайти в монографії Т. Шарової [10]. У контексті інтимного дискурсу особливе місце займає дружньо-інтимний лист, традицію якого започаткував в українській літературі Г. Сковорода, а далі продовжили епістолярні діалоги Т. Шевченка із княжною Репніною, графинею А. Толстою чи одкровення О. Кобилянської та Лесі Українки). Краще розуміти епістолярну спадщину українських митців можна за допомогою електронних засобів навчального призначення [8, с. 295].

Зважаючи на великий перелік творчих імен, котрі одним із можливих способів сомоутвердження творчого «я» обрали інтимний лист, не можемо погодитися із думкою С. Павличко, що «загалом любовний дискурс в українській літературі на цей час вироблений слабо» [5, с. 146] та позицією

М. Коцюбинської (підхопленої в Юрія Шереха).

Питання функціональності епістолярного жанру належить до дискусійних питань сучасної епістолографії, адже окремий лист в кожному конкретному випадку й своєму історичному часі виконує індивідуальну функцію, до кінця зрозумілу лише епістолярним співрозмовникам. Дистанціювавшись у часі від моменту написання листа, можемо говорити вже про його загальні функції, серед яких виокремлюємо такі: контактна, комунікативно-діалогічна, когнітивна, психотерапевтична, сповідальна, творча, функція сублімації художньої творчості, мемуарно-архівна, функція формування естетичного смаку, функція вираження громадянської, суспільно-політичної чи літературної позиції.

Література

1. Барабаш Ю. Г. Дух животворить. К.: Темпора, 2014. 463 с.
2. Галич О.А. Мемуарний синдром кінця ХХ століття. *Вітчизна*. 2000. №3–4. С. 127–134.
3. Давня українська література: хрестоматія / упоряд. М.М. Сулима. К.: Освіта, 1996. С. 592–598.
4. Дудко В.И. Эпистолярное наследие украинских писателей-реалистов конца XIX – начала XX века в контексте украинско-русских взаимосвязей. К.: Освіта. 374 с.
5. Павличко С.Д. Історія незавершеного застереження (політичні погляди А. Кримського). *Критика*. 1999. № 9. С. 14–18.
6. Поньрко Н. Эпистолярное наследие Древней Руси XI – XIII в. Исследования, тексты и переводы. СПб: Наука, 1992. 224 с.
7. Сметанин В.А. Теоретическая часть эпистологии и конкретно-исторический эфармосис поздней Византии. *Социальное развитие Византии*. Свердловск: Уральский государственный университет имени М. Горького, 1979. С. 73.
8. Шарова Т.М. Використання електронного засобу навчального призначення під час викладання історії української літератури. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки*. 2015. Випуск 39. С. 290–296.
9. Шарова Т.М. Теоретичні аспекти дискурсу українських письменників 20-30-х рр. ХХ ст.: тематичний спектр та рецептивна естетика. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія*. 2014. Вип. 10. С. 124–132.
10. Шарова Т.М. Василь Бондар: поезія та художня проза письменника як біографічний ландшафт. Харків: Видавництво «Майдан», 2010. 184 с.